

A SZÍNÉSZKIRÁLY

Kada Erika riportja
Köztér (regionális közéleti lap)
2004. február-március

Nyolcvanöt éves születésnapján szívből köszöntjük Bessenyei Ferencet, akinek nevéhez hosszú idők óta méltán és magától értetődő természetességgel kapcsolódik a címben szereplő jelző. Kétszeres Kossuth-díjas, érdemes művész, magáénak tudhat minden elismerést, amit az egymást követő színháztörténeti korszakok felkínáltak: SZOT-díjas, kiváló művész, a Magyar Örökség-díjával, amit 2000-ben még egy elismerés egészített ki: a Nemzet Színésze lett. Nincs is rajta kívül más, aki ennyiszor, s ilyen széles skálán formálta volna meg színpadon történelmünk nagy alakjait: Kossuthot, Széchenyit, Dózsát, Görgeyt, Bánk bánt, mint ahogy nagyszerű és feledhetetlen volt Newtonként, Galileiként, Otellóként, Lear királyként és az Úr szerepében egyaránt. Számtalan tévé- és mozifilm kötődik hozzá. A Dúvad, a Láz, a Zápor, Az Egri csillagok, A koppányi aga testamentuma, az Egy magyar nábob, a Pacsirta, a Légy jó mindhalálig vagy épp A fekete város meghatározó életműve lett nem egy generációnak. S nem lenne szabad a sor végén említeni a musical-szerepeket sem, a Hegedűs a háztetőn Tevjéjét, akinek a szerepében úgy énekelte a "Ha én gazdag lennék"-et, ahogy rajta kívül soha senki... Három könyv, folyóiratban megjelenő életrajz, számtalan interjú jelent meg róla, vele, amihez nehéz hozzátenni. Az első kérdés, ami a születésnap kapcsán azonnal felvetődik, az, hogy:

Hogy van?

Kedvesem, majd megtudod nyolcvanöt éves korodban, hogy lehetek én most. De azt hiszem, hogy ehhez képest jól vagyok... egy tökéletesen végigélt élet végén. Nagyon sok örömet tudtam szerezni a pajtásaimnak, az embereknek, a közönségnek, egy egész országnak. Boldogan öregedtem meg, mert nem értelmetlenül éltem, hanem értelmesen, tisztán, okosan. Az emberi méltóságra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy az egymáshoz való viszonyukat az emberek ne rontsák, hanem javítsák: szeressék egymást. A legnagyobb alkotókkal éltem egy korban: Németh László, Illyés Gyula, Déri Tibor szellemi közegében. Alkotókedvük legnagyobb pillanatainak lehettem a részese, legnagyobb drámáikat én vittem a színpadra. A színházban is a legnevesebb kortársakkal dolgozhattam: Várkonyi Zoltánnal, Major Tamással, Nádasy Kálmánnal, Gellért Endrével. Ebből az életből én semmit nem hiányolok

Nagyon messziről indult...

Valaha jobb napokat látott, születésem napjára teljesen elszegényedett kereskedőcsalád volt a miénk. Gyermekkorom legkedvesebb színtere, a hódmezővásárhelyi Cigányér egy kubikgödörből kialakult tó volt a város külső szélén, amibe mindig belefűlt valaki. Ide jártak úszni, ficáncolni, s gyakran meghalni is a gyerekek: hát itt nőtem én fel, s erről a Cigányér-partról bejutni a művészet csodálatosan szép nagy óceánjába, nagyon nagy dolog volt. Ebből az életből, fiam, nem lehet másképp kikerülni, csak ha valami rendkívülit csinálsz – mondta a hegedűtanárom – s ettől kezdve éveken át folyton folyvást gyakoroltam.

Olvastam, hogy gyakran és szívesen járt cirkuszba, izgatta az oroszlanidomár tudománya. Otthon is megpróbálta hasonló módszerekkel idomítani a család kissé vad farkaskutyáját egészen addig, míg az állat el nem unta, s alaposan helyben nem hagyta. Jól sejtem, hogy ez az oroszlan-szelídítő temperamentum felnőtt korában sem hagyta el?

Így van, igen. Mindig a végletes állapotokat szerettem. Azokat a dolgokat, amiket ember alig-alig tud végrehajtani. Ezeket kerestem, próbáltam – nekem nagyon sokszor sikerült is, hála Istennek... Tudod, hiába magyarázom most ezt azoknak, akik akkor nem éltek Ebbe a világba meg, ami most van, nem nagyon illenek bele ezek a gondolatok Ma a lélek nagyon meztelenre van vetköztetve. Az emberi méltóság nagyon ki van játszva. Ki van csúfolva szinte, és senki nem tudja ezt megállítani. Vagy legalábbis remélem, hogy majd lesz, aki ezt megállítja, mert meg kell menteni az embereket, hogy az emberi méltóság rangján tudjanak élni. Én ebben már nem tudok részt venni, csak drukkolok, hogy sikerüljön.

Ön volt a legidősebb testvér az ötből. Lett-e közülük Önhöz hasonlóan művészbember?

Nem, de máig tartjuk a kapcsolatot annak ellenére, hogy egyikük sokáig Ausztráliában élt, voltam is nála kint Sidneyben. Most már ő is itthon van. Néha találkozunk, s jól kipanaszkodjuk magunkat

egymásnak. Viszont az egyik lányom, Zsóka színésznő lett (B. Zsófia). Méghozzá nagyon jó színésznő, láttam. Nagyon-nagyon szép ember volt, de lassan már ő is velem öregszik.

Pár nappal ezelőtt nyilatkozta a Népszavának, hogy „Ellöktünk magunktól barátot, szeretőt, mindenkit, csak azért, hogy este héttől tízig a színpadon tiszták és nagyszerűek maradhassunk.” Ennél jobban talán soha nem fogalmazódott meg élete kettőssége. Házasságok, nagy kapcsolatok, a születő gyerekek, de mindig csak a háttérben. A korábban fogorvosként praktizáló Élthes Eszterhez immár több évtized köti. Előtte színésznők követték egymást: Szederkényi Ada, Váradi Hédi, Béres Ilona.

Boldogságos szép életünk volt, míg együtt voltunk. Mindegyik nagyon szép szerelemmel kezdődött. Másképp nem is jöhetett volna létre. Mert mit is akarhattam volna valakitől mást én, amikor én voltam minden, én adtam mindent, én találtam ki mindenkit... Nincs olyan az emlékeimben semmiről és senkiről, ami bármilyen homályos pillanatot juttatna az eszembe.

A Bánk bán szerepe erősen megfogta, olyannyira, hogy papírra is vetette a megformálásával kapcsolatos meglátásait – szakmai viták sorozatát indítva el ezzel. Mivel Kecskeméti ez a darab különösen érinti úgy Katona József, mint a kritikai kiadást, s Bánk bán-tanulmányokat készítő dr. Orosz László révén, kérem, szóljon pár szót az ezzel kapcsolatos emlékeiről.

Történelmünk nagy alakjait megformáló drámaíróink tudták, hogy mit csinálnak: egy népet akartak megmenteni. Megmenteni önmagának erkölcsileg, szellemileg. A színház az ember legmagasabb rendű igényei közé tartozik. Az emberi szellem tisztességének szolgálatában áll. Magyarországon magyarnak lenni nem faji kérdés – Bánk bánnál, Hunyadi Jánosnál, Petrovics Petőfi Sándornál sem volt az –, hanem erkölcsi magatartás kérdése: egy nép sorsához illő magatartás. Nagy elődeink azt mutatták meg nekünk, hogy: így lehet élni, így kell élni, s ők így is éltek. Ezt a példát, ezt az örökséget hagyták ránk. Ezt kell továbbvinnünk, ezt kell megteremtünk, annak érzetét, hogy nem önmagunkért, hanem egymásért kell élnünk. Ezeket a gondolatokat ébresztették bennünk, színészekben, ezeket igyekeztünk továbbadni, s generációk nőttek fel mellettünk úgy, hogy ezt komolyan is gondolták.

Előrevivó példák híján ma az ember kire, mire támaszkodhat?

Azokra, akik gondolkodnak. Például az írókra, akik helyettünk, miattunk és értünk gondolkodnak. Olyan írókra, akik nem egy korszak emberei, hanem a teljes emberi fejlődést átlátva keresik a jövőt, nehogy elveszítsük egymást ezen az úton. Sajnos, ma nagyon sok rossz befolyás alá került a gondolkodás.

Rossz hatások érnek bennünket. Olyanok, amik a könnyebb élet felé csábítanak. Sokan azt hiszik, hogy úgy lehet élni. Aztán később mindig kiderül, hogy nem. El lehet indulni arra, csak közben nagyon sok mindent veszít el az ember... a fél életét, az egymásközi viszonyok tisztaságát... nagyon nagy baj ez.

Egy időben megérintette a politika. Bele szabad-e, kell-e szólni az emberek életébe ilyen módon?

Az a legnagyobb politika, ha az embert az ember méltóságára ráébresztjük, s ebben a szellemben neveljük. Ma az a legnagyobb baj, hogy nincsenek szellemi vezetőink. Abba pedig nem szabad belebonyolódni, hogy ki a jobboldal, meg ki a baloldal – csak tenni kell a dolgunkat. Régen is volt politikai ráhatás. Például a mi fejünk fölött mindig ott volt Aczél György. Megnézte az előadásokat, figyelt engem. Látta, tudta, hogy mit csinállok, de engedte. Nagyon szép leveleket őrzök tőle. Vagy például, amikor Az ember tragédiáját bemutattuk, Rákosi magához hívatott bennünket, voltunk vagy húszan az asztalnál: „Aztán maguk most mit csinálnak? Harcolnak a szocializmus ellen? – Nem, nem – feleltem –, tessék megérteni, Rákosi elvtárs, boldogok vagyunk, ha ezt a csodálatos szellemi energiát működtethetjük, bemutatathatjuk a legnagyobb klasszikusokat azoknak, akiknek íródott. – Jól van, na, jól van.” – és elengedett bennünket. Dolgozhattunk. Nem tudok ehhez semmit hozzátenni. Nagyon szép életem volt, mert használni tudtam, használhattam az embereknek, az országnak.

Sokan és sokszor megírták, hogy alapvetően nyugtalan természetű.

Így van, és nem is fogok megnyugodni soha. Régen mindig hajtott az újabb feladat Most pedig, amikor már elvégeztem mindent, a tehetetlenségtől szenvedek. Nekem már csak az van hátra, hogy: „Kezit csókolom, viszontlátásra! A temetésemre majd gyertek ki, ha nem esik az eső”.

Elmondta a monológját. Az előadásnak vége. Kicsit félve mondom, hogy szeretném még lefényképezni. „Jól van, aranyoskám, csak szép legyek!” – s már megint mosolyog. – „arcban, ruhában, lélekben, gondolatban!” – folytatom az általa oly sokszor idézett csehovi gondolatot. Visszanéz – jó lett a kép – (... nehéz dolga lesz vele a halálnak).